

FUNDAMENTELE CONSTITUȚIONALE ALE LEGITIMEI APĂRĂRI ÎN LEGISLAȚIA REPUBLICII MOLDOVA

Drd. Ana CUCERESCU
Universitatea de Stat din Moldova
Judecător, Judecătoria Chișinău

Abstract

The article presents a brief analyzes of the foundations of the right to defense within the main international instruments and in the Constitution of the Republic of Moldova, as well as the inherent link between the right to defense and self-defense. A brief analysis of self-defense is made with a review of the main conditions and characteristics of the attack and defense.

Keywords: *Constitution, Criminal Code, fundamental rights and freedoms, right to defense, self-defense.*

Contemporaneitatea și cadrul juridic internațional demonstrează cu prisosință faptul că unul dintre cele mai importante caracteristici ale statului de drept, cu influență directă asupra statutului juridic al omului și cetățeanului, este mecanismul de asigurare și garantare a drepturilor și libertăților fundamentale. Urmărind scopul democratizării ireversibile, în procesul de raliere a legislației statului nostru la standardele internaționale și europene, în special privind protecția drepturilor și libertăților fundamentale, Republica Moldova a aderat la Declarația universală a drepturilor omului (adoptată de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite la 10.12.1948) și a ratificat Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, precum și Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale (ambele adoptate de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite la 19.12.1966), încă în 1990¹.

Din conținutul art. 3 al Declarației Universale privind drepturile omului, care consfințește dreptul la viață – „*orice ființă umană are dreptul la viață, la libertate și la*

¹ Hotărârea Parlamentului nr. 217 din 28.07.1990 cu privire la aderarea R.S.S. Moldova la Declarația Universală a Drepturilor Omului și ratificarea pactelor internaționale ale drepturilor omului. Publicat: 30.08.1990 în *Tratate Internaționale nr.1, art.109.*

securitatea persoanei", reiese obligația primordială negativă, de ordin general, ce revine statului de a nu aduce atingere, prin agenții săi, acestui drept, adică de a nu cauza moartea unei persoane. În același timp, se reține că statul are obligația pozitivă de a lua toate măsurile care se impun pentru protejarea efectivă a dreptului la viață. Caracterul absolut al garanției se referă și la integritatea fizică și psihică a persoanei, fiind asigurată inclusiv prin prohibiția torturii, a pedepselor sau a tratamentelor inumane ori degradante. Dreptul la viață reprezintă un drept fundamental al omului, care, prin importanța sa, depășește sfera interesului personal, având relevanță pentru întreaga societate. În art. 6 din Pactul internațional privitor la drepturile civile și politice se precizează: „Dreptul la viață este inerent persoanei umane. Acest drept trebuie ocrotit prin lege. Nimeni nu poate fi privat de viața sa în mod arbitrar”.

În spațiul european, Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale (în continuare – CEDO, adoptată la Roma, la 04.11.1950) ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr. 1298/1997² consacră dreptul la viață la art. 2: „Dreptul la viață al oricărei persoane este protejat prin lege. Moartea nu poate fi cauzată cuiva în mod intenționat, decât în executarea unei sentințe capitale pronunțate de un tribunal când infracțiunea este sancționată cu această pedeapsă prin lege”. Atenționăm asupra faptului că, a doua teză din dispoziția menționată anterior, privind pedeapsa cu moartea, a devenit caducă în urma intrării în vigoare a Protocolului nr. 6 anexat la CEDO, al cărui prim articol este formulat astfel: „Pedeapsa cu moartea este abolită. Nimeni nu poate fi condamnat la o asemenea pedeapsă și nici executat.”

Nu uităm totuși că, la art. 2 alin. (2) al CEDO, au rămas valabile excepțiile privind caracterul absolut al acestui drept: „Moartea nu este considerată ca fiind cauzată prin încălcarea acestui articol în cazurile în care aceasta ar rezulta dintr-o recurgere absolut necesară la forță: (a) pentru a asigura apărarea oricărei persoane împotriva violenței ilegale; (b) pentru a efectua o arestare legală sau pentru a împiedica evadarea unei persoane legal deținute; (c) pentru a reprima, conform legii, tulburări violente sau o insurecție.” Și chiar art. 2 din Protocolul nr. 6 anexat la CEDO stabilește: „Un stat poate să prevadă în legislația sa pedeapsa cu moartea pentru acte săvârșite în timp de război sau de pericol iminent de război; o asemenea pedeapsă nu va fi aplicată decât în cazurile prevăzute de această legislație și conform dispozițiilor sale”.

Din cele analizate mai sus, conștientizăm că acest drept fundamental capătă o dimensiune socială, garantarea sa fiind necesară atât prin tratatele și convențiile internaționale, dar mai ales prin normele dreptului intern. Protejarea dreptului la viață prin normele interne și internaționale constituie un imperativ și, în același timp, o necesitate, deoarece anume viața reprezintă un atribut fundamental al

² Hotărârea Parlamentului nr. 1298 din 24.07.1997 privind ratificarea Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, precum și a unor protocoale adiționale la aceasta. Publicat: 21.08.1997 în Monitorul Oficial nr. 54-55 art. 502.

persoanei, și a cărei ocrotire este strâns legată și determină ocrotirea celorlalte atribuții ale persoanei: integritatea corporală, sănătatea, libertatea etc.

Constituția Republicii Moldova, la art. 1 alin. (3) recunoaște, apără și garantează drepturile și libertățile omului, alături de libera dezvoltare a personalității umane, de dreptate și pluralismul politic – valori imposibil de neglijat pentru o societate democratică³. În același timp, la art. 26 alin. (1) Constituția Republicii Moldova consfințește dreptul la apărare: „Dreptul la apărare este garantat”.

Societatea contemporană tratează cu superficialitate reglementarea de la art. 26 alin. (1) din Constituție, de cele mai multe ori crezând că această normă urmează să-și producă efectul doar în momentul aflării persoanei în fața instanței de judecată sau autorităților statului. În realitate, dreptul constituțional la apărare generează și dreptul la autoapărare. Textul constituțional stabilește că „fiecare om are dreptul să reacționeze independent, prin mijloace legitime, la încălcarea drepturilor și libertăților sale”⁴. Analizând prevederile în cauză prin prisma art. 24 alin. (1) din Constituție, în care statul garantează fiecărui individ dreptul la viață, integritate fizică și psihică, precum și art. 25 alin. (1) care consfințește inviolabilitatea libertății individuale și a siguranței persoanei afirmăm cu certitudine că mecanismul de apărare și garantare a drepturilor și libertăților fundamentale se bazează în primul rând pe autoritățile statului Republica Moldova, pe mecanismul de stat, și doar în plan secund subînțelegându-se, dreptul persoanei la autoapărare.

După cum am observat din analiza instrumentelor internaționale de protecție a drepturilor omului, dreptul la apărare și implicit la legitimă apărare nu este limitat sau denaturat în funcție de cetățenie, rasă, naționalitate sau alte criterii, ceea ce ne conduce spre concluzia universalității acestuia, fără diferențieri teritoriale sau politice.

Ținem să menționăm că prevederile constituționale nu dezvăluie conceptul legitimei apărări, nici măcar nu utilizează acest termen. Din această cauză câmpul juridic al cercetării noastre va gravita către materia dreptului penal, unde istoric s-a format acest concept. În continuare, ne propunem să supunem analizei legitima apărare nu atât ca o categorie juridică polivalentă ce se manifestă specific, în diferite ramuri de drept, ci mai mult ca pe o instituție de drept penal, cu varii trăsături și calități, precum și cu unele condiții. Trebuie să recunoaștem că izvorul constituțional al legitimei apărări, al acestei instituții au fost preluate și dezvoltate, explicate și transpuse în mai multe ramuri de drept, care reglementează relații sociale cu specific aparte. Însă dintre toate, doar reglementarea penală comportă un caracter original prin definiție. Anume în dreptul penal și pe terenul științei dreptului penal, a apărut conceptul și studiile dedicate legitimei apărări.

³ Constituția Republicii Moldova, Monitorul Oficial Nr. 78 din 29.03.2016 art. nr. 140.

⁴ *Idem*.

Revenind la reglementările constituționale, un alt aspect al legitimei apărări, este faptul că în esență, aceasta este atât un drept subiectiv, cât și un drept fundamental al fiecărui om și cetățean. Unii dintre autori, precum prof. X. Ulianovschi, merg mai departe și susțin că acesta este o datorie civică iar pentru anumite categorii de persoane, cu un statut juridic determinat prin acte normative – este și o obligațiune legală. Astfel, reputatul profesor susține că pentru militari, colaboratorii organelor MAI, sau alte persoane, aflate în exercițiul funcției sau al datoriei obștești de menținere a ordinii publice și de combatere a criminalității, legitima apărare constituie obligațiunea lor legală, neîndeplinirea căreia atrage după sine răspunderea penală⁵.

Art. 35 al Codului penal nr. 985/2002⁶ stabilește legitima apărare ca una dintre cauzele care înlătură caracterul penal al faptei, adică exclude însăși posibilitatea de a numi infracțiune și de a trage la răspundere penală, stabilind expres acest fapt la art. 36 alin. (1). După cum o stabilește alin. (2) al aceluiași articol, se află în stare de legitimă apărare *„persoana care săvârșește fapta pentru a respinge un atac direct, imediat, material și real, îndreptat împotriva sa, a altei persoane sau împotriva unui interes public și care pune în pericol grav persoana sau drepturile celui atacat ori interesul public”*.

Codul contravențional nr. 218/2008⁷ stabilește legitima apărare drept cauză care înlătură caracterul contravențional al faptei (art. 19) și reglementează în maximă concordanță și continuitate cu reglementările Codului penal, stabilind la art. 21: *„Este în stare de legitimă apărare persoana care săvârșește o faptă pentru a respinge un atac direct, imediat, material și real, îndreptat împotriva sa, împotriva unei alte persoane sau împotriva unui interes public.”*

Cu accente specifice materiei civile, Codul civil al Republicii Moldova nr. 1107/2002⁸ reglementează în art. 2001 aspecte ce țin de prejudiciul cauzat în stare de legitimă apărare: *„(1) Nu este pasibil de reparație prejudiciul cauzat de o persoană în stare de legitimă apărare dacă nu a depășit limitele ei. (2) Dacă în timpul apărării împotriva unui atac injust s-a cauzat prejudiciu unui terț, prejudiciul urmează să fie reparat de atacator.”*

Bineînțeles, conform cadrului normativ [art. 36 alin. (2) din Codul penal nr. 985/2002], aflarea în situație de legitimă apărare este determinată de anumite condiții, unele referitoare la atac – direct, imediat, material, real, îndreptat împotriva sa, a altei persoane sau împotriva unui interes public și care pune în pericol grav persoana sau drepturile celui atacat ori interesul public, sau după cum afirmă

⁵ Ulianovschi, Xenofon. Legitima apărare: aspecte juridico-penale militare. În Revista Națională de Drept, nr. 9/2015. pag.13-17. ISSN 1811-0770, p. 13.

⁶ Codul penal al Republicii Moldova nr. 985/2002. Publicat: 14.04.2009 în Monitorul Oficial nr. 72-74 art. 195.

⁷ Codul contravențional al Republicii Moldova nr. 218 din 24.10.2008. Publicat: 17.03.2017 în Monitorul Oficial nr. 78-84 art. 100.

⁸ Codul civil al Republicii Moldova nr. 1107 din 06.06.2002. Publicat: 22.06.2002 în Monitorul Oficial nr. 82-86 art. 661.

reputatul profesor S. Brînză. „valori sociale care prezintă un interes ridicat pentru societate”⁹; altele, referitoare la apărare, dezvăluite vag în cadrul art. 76 alin. (1) lit. j) al Codului penal, însă atent analizate în doctrina dreptului penal – pentru a respinge un atac, realizat printr-o faptă prevăzută de legea penală, îndreptată împotriva atacantului, concomitentă cu atacul și proporțională cu gravitatea acestuia¹⁰.

În concluzie, putem afirma că legitima apărare, în opinia noastră, poate fi privită precum un drept subiectiv fundamentat constituțional, care ia forma unei măsuri, a unei acțiuni posibile și permise de lege (legale) întreprinse, a unui model comportamental adoptat, de către persoana care se află în situația în care drepturile și interesele sale, viața, integritatea fizică, libertatea ori proprietatea sunt încălcate sau se află sub amenințarea iminentă a încălcării lor. Legitima apărare este procedeul imediat, la care recurge persoana, fără a aștepta implicarea autorităților, pentru a preveni și combate „în timp real” acțiunile ilicite de încălcare a valorilor sociale ocrotite de lege sau pentru restabilirea drepturilor încălcate.

⁹ Brînză, Sergiu. *Obiectul infracțiunilor contra patrimoniului*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2005. 675 p. ISBN 9975-70-414-X, p. 14.

¹⁰ Botnaru, Stela; Șavga, Alina; Grosu, Vladimir; Grama Mariana. *Drept penal. Partea generală*. Volumul I, ediția a II-a. Chișinău: Cartier juridic, 2005. 624 p. ISBN 9975-79-329-0, p. 305.